

KÖZLEMÉNYEK

NÉPESEDÉSPOLITIKAI INTÉZKEDÉSEK 1945 ELŐTT¹

HEINZ ERVIN

A *Demográfia* 1959. évi 2–3. számában közlemény jelent meg „Népesedéspolitikai jogszabályok 1945–1958” címen, *dr. Miltényi Károly* összeállításában. A szerző vizsgálat alá veszi a háború vége óta hozott jogszabályoknak a népesedési folyamatokra gyakorolt hatását, és ezzel segítséget nyújt a demográfusoknak a megjelölt időszak adatainak elemzésében.

Az összeállítás akaratlanul is felveti a kérdést, hogy milyen népesedéspolitikai jogszabályok, intézkedések, és hogyan befolyásolták a népesedési folyamatokat 1945 előtt. A háború vége előtti Magyarország statisztikai adatainak elemzésével, értékelésével, az 1945 utáni adatokkal való összehasonlításukkal kapcsolatban még igen sok elvégezni való van. Különösen áll ez a demográfiai és szociálstatisztikai adatokra, hiszen 1945 előtt nem győzték hangsúlyozni, hogy Magyarország a szociális haladás útján jár és a kormányzat mindent elkövetett és elkövet a nép boldogításáért. A korszak jogszabályai hangzatos frázisokkal, szociális demagógiával telítetten készültek. A való helyzet ugyanakkor közismerten más volt. Ezt a való helyzetet a statisztikai adatokon keresztül bemutatni, a szociális frázisokat leleplezni még előttünk álló feladat.

Alábbi összeállítás – az előzőhöz hasonló rendszerben – megkísérli áttekinteni az 1945 előtt hozott népesedéspolitikai jogszabályokat és intézkedéseket. Hatásukat részleteiben vizsgálni természetesen nem áll módunkban, mert ehhez más jelenségekkel (gazdasági, társadalmi, politikai helyzet stb.) való összefüggéseik kimutatására is szükség lenne. Az összeállítás ezért szinte kizárólag a jogszabályok és intézkedések felsorolásával, a legfontosabbaknak némileg részletesebb ismertetésével foglalkozik. Az intézkedések egyes alapvető következményeire kitérünk ugyan, a részletes elemzést azonban azoknak hagyjuk, akiknek ilyen irányú munkájukhoz az összeállítással segítséget kívánunk nyújtani.

Magyarországon határozottan népesedéspolitikai jellegű jogszabályokat csak a XIX. század végétől találunk. Ismertetésünkben azért az ettől az időtől kezdve hozott intézkedéseket soroljuk fel.

Az összeállítás nem tér ki azokra a jogszabályokra, amelyek nemzetközi vagy államközi megállapodásokat tartalmaznak, amelyek az ország területi változásával (trianoni békeszerződés, bécsi döntések) kapcsolatosan, fennálló jogszabályok hatályát terjesztették ki, amelyek a magyar állampolgároknak külföldön, illetve külföldi állampolgároknak Magyarországon történő házasságkötéséről vagy házasságfelbontásáról intézkednek.

¹ A Szerző 1959-ben készítette tanulmányát, amelynek közlését akkor nem tartották időszerűnek. Hiánypótló történeti dokumentumként közöljük a cikket. (*Szerkesztőség*)

I.

A *házassági jog* alapvető jogszabálya egészen 1953-ig az 1894. évi XXXI. törvény volt, amely 1895. október 1-jén lépett életbe. E törvény létrejöttét hosszan – nagyrészt a katolikus egyházzal – folytatott viták előzték meg. Érdekesség kedvéért megemlítjük, hogy megalkotásakor Magyarországon nyolcféle felekezeti házassági jog volt érvényben. A törvény bevezette hazánkban a kötelező polgári házasság intézményét és a nem polgári tisztviselő előtt történt házasságkötéstől megtagadott minden jogi elismerést.

Bár a törvény indoklásában alapelveként mondja ki az egyén házasságkötési szabadságát, mégis meglehetősen sok házassági akadályt sorol fel, amelyek fennforgása esetén nem szabad házasságot kötni. Az akadályok természete szerint voltak: *a)* semmisséget, *b)* megtámadhatóságot eredményező bontó akadályok és *c)* tiltó akadályok. Az ilyen akadályok ellenére kötött házasság vagy érvénytelen, vagy érvényes, de minden esetben büntetendő volt.

Semmisséget eredményező akadályok voltak: a cselekvőképtelenség, a vérrokonság és egyenes ágbeli sógorság, a korábbi fennálló nem semmis házasság és a házastárs élete ellen törés. – *Megtámadhatóságot eredményező akadályok* voltak: a fejletlen kor és a kiskorúság, illetve a szükséges beleegyezések hiánya. – *Tiltó akadályok* voltak: a gondnokság alá helyezési eljárás, a gondnokság alatt állás, a 20 éven felüli kiskorúnál szülői beleegyezés hiánya, az unokatestvéri, az örökbefogadó és örökbefogadott közötti, a gyám és gyámolt közötti viszony, a házasságkötéstől házasságtörés miatti eltiltás, a meg nem szűnt vagy érvénytelenné nem nyilvánított korábbi semmis házasság; annak tudata vagy igazolt volta, hogy a holtak nyilvánított házastárs a vélelmezett elhalálzási napot túlélte; a másik házasuló házastársának élete ellen elkövetett bűncselekmény miatt elítélés; a várakozási idő hiánya (előző házasságának megszűnésétől számított 10 hónapon belül nő nem mehetett férjhez); az egyházi tilalom, a katonai hatóság engedélyének hiánya és a kihirdetés hiánya.

A fegyveres testületek tagjainak házasságkötéséről a törvény alapján számos jogszabály intézkedett. A leglényegesebbek ezek közül az 1889. évi VI. törvény, majd az 1912. évi XXX. törvény a véderőről.

1921. évi XLIX. törvény a honvédségről. A 22.§ kimondta, hogy a honvédség tagjai csak a honvédelmi miniszter engedélyével nősülhetnek.

73.349/1922. B.M. számú rendelet. Nősülési szabályzat a rendőrség egyenruha- és fegyverviselésre jogosított tagjai számára.

1939. évi II. törvény a honvédelemről. A 33.§ kimondta, „Felhatalmaztatik a honvédelmi miniszter, hogy a hadkötelesek házasságkötését az állításköteles korba lépés előtt, valamint az állítási kötelezettség tartama alatt nősülési engedélyhez kösse.”

45.000/1940. I.M. sz. rendelet a honvédség és a csendőrség tagjainak nősüléséről.

95.500/1940. B.M. számú rendelet a rendőrség tisztikara, detektívtestülete és őrszemélyzete nősülési szabályzata tárgyában. Utóbbi hatályon kívül helyezte a 73.349/1922. B.M. számú rendeletet.

A törvényen alapuló 20 felsorolt házasságkötési akadály közül 14 elhárítható volt. A törvény leírta az akadályok elhárításának módjait is. El nem hárítandó akadályt a vérrokonság és egyenes ágbeli sógorság, a fennálló nem semmis házasság, a házastárs élete ellen törés, a gondnokság alá helyezési eljárás, a fennálló semmis házasság és a vélelmezett elhalálzási nap túlélése jelentette. A felsoroltakon kívül érvénytelen (megtá-

madható) volt a házasság kényszer, tévedés és megtévesztés miatt is. (1894. évi XXXI. törvény 53–56.§.)

A házasságkötéssel kapcsolatos büntetőjogi szabályokat az 1894. évi XXXI. törvény 122–124.§-ai tartalmazták, amelyek a szabálytalanul eljáró anyakönyvvezető, illetve lelkész, valamint a fennálló akadály vagy érvénytelenségi ok ellenére házasságot kötő személy büntetéséről intézkednek.

Az 1878. évi V. törvény (Büntetőtörvénykönyv) büntetendő cselekménynek minősíti a házasságtörést, ha amiatt a házasságot felbontják, vagy az elválást jogerős ítéletben kimondják (246.§.). Ugyancsak a Büntetőtörvénykönyv rendelkezik a kettős házasság büntetése és az érvénytelen házasság csalárd megkötése által elkövetett büntett büntetéséről (251–252. és 255–257.§.).

A házasságkötéssel kapcsolatos alakiságokról intézkedő jogszabályok felsorolását jelen összeállításban mellőzhetjük, mert azok a házasságkötések számát nem befolyásolták.

A házassági törvényt az első világháború kitöréséig kiegészítő legfontosabb jogszabályok:

1894. évi XXXIII. törvény az állami anyakönyvekről.

20.000/1906. I.M. számú rendelet a házasság kihirdetése, megkötése, és anyakönyvezése tárgyában. Utóbbi számos kiegészítő, módosító és pótló rendelet követte, amelyek általában alaki rendelkezéseket tartalmaztak, legfontosabb közülük a 193.079/1914. B.M. számú rendelet a házassági utasítás 17.§-a némely rendelkezéseinek közelebbi értelmezéséről.

A házasságkötésekkel kapcsolatosan meg kell még említeni azokat a jogszabályokat, amelyek a vegyes házasságokból született gyermekek vallásáról intézkedtek. Ezek közül legfontosabbak az 1894. évi XXXII. törvény a gyermekek vallásáról és az 1895. évi XLIII. törvény a vallás szabad gyakorlásáról. A vegyes házasságokat több hitfelekezettel ellenezte, ezért arányuk meglehetősen alacsony volt. Ez a kérdés azonban már nem tartozik vizsgálatunk körébe, mert az ilyen természetű vallási előítéletek a házasságkötési szándékot befolyásolták ugyan, de nem állítottak jogi akadályt a házasságkötés elé.

Az 1914–1918-as világháború éveiben a házasságkötések száma rohamosan esett. 1915-ben és 1916-ban számuk már a háborút megelőző évek átlagának 50%-át sem érte el. Ez érthető volt, hiszen a házasulandó korú férfinepesség nagy része a harctéren volt. Az igen alacsony házasságkötési szám emelését 1916 végén az úgynevezett „távházasság” intézményének bevezetésével próbálták elérni.

3.984/1916. M.E. számú rendelet a meghatalmazott útján történő házasságkötésnek kivételes megengedéséről. (Életbelépett 1916. december 1-jén.) Ez a rendelet az ellenség hatalmában lévő hadifoglyoknak, túszoznak és internált egyéneknek lehetővé teszi, hogy házasságkötésüknél magukat meghatalmazottal képviseltessék. A névre szóló meghatalmazásban meg kellett jelölni, hogy kivel kíván az illető házasságot kötni, s ennek alapján a házasságkötésnél a meghatalmazott – utalva e minőségére – a rendes házasságkötési alakiságoknak megfelelően helyettesítette a meghatalmazót.

60.300/1916. I.M. számú utasítás. Meghatározta a meghatalmazott útján történő házasságkötésnél és az ily házasságkötés anyakönyvezésénél követendő eljárást.

925/1917. M.E. számú rendelet a 3.984/1916. M.E. számú rendelet kiegészítéséről. E szerint meghatalmazott útján köthettek házasságot a háború ideje alatt katonai szolgálatot teljesítő olyan személyek is, „akik a hadművelleti vagy ahhoz közel eső területen

levő akár katonai, akár polgári egészségügyi intézetben ápolás alatt állnak.” (Életbelépett 1917. március 9-én.)

37.119/1917. B.M. számú körrendelet. Fenti jogszabályokkal kapcsolatos részletes rendelkezéseket tartalmazott.

5.230/1922. M.E. számú rendelet. Hatályon kívül helyezte a meghatalmazott útján történő házasságkötéseket engedélyező jogszabályokat.

A „távházasság” nem emelte lényegesen a házasságkötések számát. 1917-ben mindössze nem egészen 20%-kal többen kötöttek házasságot, mint az előző két évben. Javulás ezen a téren csak 1918-ban – különösen az év végén – következett be, amikor a háborúból hazatérők nagy számban kötöttek házasságokat. Igen nagy mértékben – a háborút megelőző évekhez viszonyítva is csaknem 100%-kal – emelkedett a házasságkötések száma és meglehetősen magas maradt ez a szám még 1920–1922 között is.

Az első világháborút követő 1918-as polgári forradalom, majd a Tanácsköztársaság idején sokan kötöttek házasságot olyan személyek előtt, akik az 1894. évi XXXI., illetve XXXIII. törvény értelmében nem voltak a házasságkötés körüli közreműködésre feljogosítva. (Erre vonatkozó számadatok nem állnak rendelkezésünkre.) Az ilyen házasságoktól a Tanácsköztársaság bukása után a joghatást részben megvonták.

6.870/1921. M.E. számú rendelet az 1918. év október 31. napjától 1919. év augusztus hó 31. napjáig terjedő időben nem polgári tisztviselő előtt kötött házasságok tárgyában. Kimondja, hogy a házasság csak akkor érvényes, ha az így kötött házasságot annak idején a házassági anyakönyvbe bejegyezték.”

18.668/1921. B.M. számú rendelet a Tanácsköztársaság szervei által kibocsátott rendelkezések értelmében az állami anyakönyvekben teljesített bejegyzések kiigazítása és a házasságok születési helyének az anyakönyvbe bejegyzése tárgyában.

A Szovjetunióban kötött házasságokat, amelyeket az 1917. évi decemberi dekrétumban és az 1918. évi családi jogi törvénykönyv alapján kötöttek, Magyarországon a felszabadulásig nem ismerték el annak ellenére, hogy az 1894. évi XXXI. törvény 113.§-a a külföldön kötött házasságokkal kapcsolatban kimondta: „A házasság érvényessége a házasságkötés alaki kellékei tekintetében a házasságkötés idejében és helyén fennálló törvények szerint ítélandó meg.” A Kúria egy későbbi (P.III.1616/1926.sz.) ítéletében ezen házasságok el nem ismerését azzal igyekezett indokolni, hogy a Szovjetunióban kötött házasság „a nyugat-európai kultúra erkölcsi felfogása szempontjából és anyagi jogi hatásaiban sem tekinthető házasságnak” A Kúria állásfoglalása szerint magyar állampolgár férfinak a Szovjetunióban kötött házasságát csak akkor lehetett érvényesnek tekinteni, ha azt a görögkeleti egyház funkcionáriusa előtt kötötte, bár az ilyen házasság Oroszországban az ott előírt alakosságok hiányában már nem volt házasságnak tekinthető. (P.III.4.047/1925. sz. ítélet.) Ezt az álláspontot a korszak jogászai a Szovjetunió és így az ottani jogalkotás el nem ismerésével indokolták. (Ezt az állapotot csak a 6.800/1945. M.E. sz. rendelet szüntette meg, amely visszamenőleges hatállyal kiterjesztette az 1894. évi XXXI. törvény idézett rendelkezését a Szovjetunióban kötött házasságokra is.)

1923–1938 között a házassági joggal kapcsolatos rendelkezés nem jelent meg. A házasságkötések száma 70–80 000 között mozgott, tehát magasabb volt, mint az első világháborút megelőző években. Némi csökkenés a harmincas évek első felében – feltehetően a gazdasági válság hatására – figyelhető meg.

Az 1930-as évek végétől kezdve a házasságkötések számának alakulását az un. zsidótörvények és a fajvédelmi törvény is befolyásolták.

1938. évi XV. törvény a társadalmi és a gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról. (Első zsidótörvény.)

1939. évi IV. törvény a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról. (Második zsidótörvény.)

7.720/1939. M.E. számú rendelet az 1939. évi IV. törvény végrehajtásáról.

Ezek a rendelkezések a németországi hasonló természetű jogszabályok figyelembevételével a gazdasági, állami és társadalmi élet majdnem minden területén (alkalmaztatás, munkavállalás, továbbá az orvosi, mérnöki és egyéb kamarai tagságok, vállalkozási lehetőségek, egyetemi felvételek korlátozása, stb.) – az állampolgári egyenlőség elvének elvetésével – a lehető leghátrányosabb helyzetbe hozták a zsidó származású magyar állampolgárokat. A felsorolt jogszabályok természetesen nagymértékben befolyásolták különösen a zsidó származású, illetve vallású lakosság népmozgalmát is; elsősorban a házasságkötések és születések számának alakulását.

A második világháborúba való bekapcsolódásunk után, 1941 nyarán jött létre a házassági törvény novellája, amely a legszélsőségesebb „fajvédelmi” rendelkezéseket tartalmazta. (Harmadik zsidótörvény.)

1941. évi XV. törvény a házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. törvény kiegészítéséről és módosításáról, valamint az ezzel kapcsolatban szükséges fajvédelmi rendelkezésekről. A törvény felekezeti megkülönböztetésen alapuló házasságkötési tilalmat rendelt el. A tilalom ellenére való házasságkötést öt évig terjedhető börtönnel rendeli büntetni a jogszabály. Ez az intézkedés nemcsak az antiszemita irányzatok újabb törvényes szentesítését, hanem valamennyi magyar állampolgár alapvető szabadságjogának – a házassági törvényben is biztosított házasságkötési szabadságának – a korlátozását is jelentette. (Ezt és a többi hasonlóan szégyenteljes antiszemita jogszabályt a 200/1945. M.E. sz. rendelet helyezte hatályon kívül.)

A törvény indokolása szerint „az egész Magyarországon csak 265 zsidó-nem zsidó házasság fordult elő és a zsidók által 1895-ben kötött házasságoknak csak 2,04%-a volt vegyes házasság, addig 1916-ban az említett két adat 761 és 12,4%, 1918-ban 1185 és 10,93%, 1936-ban a trianoni békeszerződéssel megállapított területen 1126 és 14,17%, 1937-ben 1102 és 13,96%, 1938-ban 1003 és 13,6%, és 1939-ben 743 és 9,93%. Fenti adatok nem tartalmazzák a házasságkötések előtt keresztény hitfelekezetre tért zsidók házasságát nem zsidókkal.”

A miniszteri indoklás szerint fenti adatokkal kellően igazolva van a nem zsidó-zsidó házasságok iránt érzett „társadalmi ellenérzés”. Azt, hogy miért következik a növekvő számú vegyes házasságkötésekből „a társadalmi ellenérzés”, nem magyarázza meg az indoklás.

Alkalmazása szempontjából a zsidók fogalmát jóval tágabban határozta meg a már említett 9.§, mint az 1939. évi IV. törvény 1.§-a. A már megkötött vegyes házasságokra vonatkozóan a törvény nem rendelkezett. Ebben a vonatkozásban eltértek a németországi példától.

A törvény V. fejezete a büntető rendelkezéseket tartalmazza. A zsidóknak – nem zsidóval való házasságkötését 5 évig terjedhető börtönnel (hivatalvesztéssel és a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztésével) rendeli büntetni. Ugyancsak bűncselekménnyé minősíti a törvény, ha „zsidó magyar honos tisztességes, nem zsidó nővel házasságon kívül nemileg közösül, vagy aki magyar honos tisztességes nem zsidó nőt házasságon kívül nemi közösülés céljára a maga vagy más részére megszerez vagy megszerezni törekszik”.

A „fajvédelmet” szolgáló törvény ebben a szakaszban saját céljával többszörösen is ellentétbe kerül, mert a zsidónő és nem zsidó férfi közötti nemi viszonyt nem tiltja el, s az idegen állampolgárságú nem zsidó nőket a zsidószármazásúakkal veszi egyenlőnek. A tisztességes nő fogalmának nehezen meghatározó volta, valamint az esetleges női beleegyezésnek eredeti fennforgása rengeteg visszaélésre, zsarolásra teremtett lehetőséget.

Az 1941. évi XV. törvény végrehajtására vonatkozó utasításokat a 69.000/1941. I.M. számú rendelet az 1941. évi XV. törvény egyes rendelkezéseinek hatálybaléptetése tárgyában, valamint a 70.000/1941. I.M. sz. és 71.000/1941. I.M. sz. rendeletek tartalmazták.

71.000/1941. I.M. számú rendelet az úgynevezett erdélyi szombatosok és ivadékaik származásának igazolása tárgyában. E rendeletre azért volt szükség, mert a fajvédelmi törvény kiemelte a zsidók közül az erdélyi szombatosokat.

A zsidótörvények és fajvédelmi rendelkezések hatására az izraelita vegyes házasságok aránya, amely az 1939. évi IV. törvény hatályba lépéséig 10–15% között mozgott, 1942-ben 1,7%-ra csökkent. (A tilalom ellenére ugyanis az igazságügy miniszter kivételes felmentésével lehetett vegyes házasságot kötni.)

A fentebb említett 1941. évi XV. törvény a házasságkötésekkel kapcsolatos formaszabályokra vonatkozóan is tartalmazott intézkedéseket és elrendelte a házasságkötés előtt szükséges orvosi vizsgálatot. A törvény értelmében csak akkor lehet kihirdetni a házasságot, illetve a kihirdetés alól felmentést adni, ha a házasulandó felek tisztiorvosi bizonyítvánnyal igazolják, hogy fertőző gümőkórban vagy fertőző nemi bajban nem szenvednek. Ilyen természetű tisztiorvosi bizonyítvány nélkül az anyakönyvvezető nem működhetett közre a házasságkötésnél, tehát nem lehetett házasságot kötni. Az említett tisztiorvosi bizonyítványt a következő esetekben lehetett elengedni:

- a) ha tisztiorvos megállapítása szerint valamelyik házasuló közeli halállal fenyegető betegségben szenved;
- b) a gümőkór tekintetében, ha az 1940. évi VI. törvény 11.§-ában megjelölt valamely közegészségügyi szerv bizonyítványa szerint mind a két házasuló fertőző gümőkórban szenved;
- c) ha a házasulók együttéléséből a törvény hatálybalépése előtt gyermek született, vagy a nő tisztiorvos megállapítása szerint a törvény hatálybalépése előtt terhbe esett.

Az igazságügy miniszter a belügyminiszterrel egyetértve kivételesen felmentést adhatott, „ha a házasságkötés következtében a fertőző baj továbbterjesztése és gyermekek születése kizártnak tekinthető, a házasságkötés megengedését pedig méltánylást érdemlő nyomós erkölcsi okok indokolták.” A törvény e rendelkezéseinek célja az indoklás szerint, hogy „gátat vessen annak, hogy az országban annyira elterjedt fertőző gümőkór, nemkülönben a fertőző nemi bajok beteg ivadékok nemzésével tovább terjedjen”.

1.111/1941. B.M. számú rendelet a házasságkötés előtt szükséges orvosi vizsgálatról szóló rendelkezések végrehajtásáról. (Kiegészíti a 249/1942. B.M. számú rendelet.)

A házasságkötést megelőző orvosi vizsgálatokkal kapcsolatosak még a 83.000/1941. I.M. számú, a 19.000/1942. I.M. számú, az 1.610/1942. B.M. számú és a 8.000/1942. I.M. számú rendeletek.

Ugyancsak az 1941. évi XV. törvény vezette be a házassági kölcsönt, amellyel – bár a házasságkötések számának alakulására kívántak vele hatást gyakorolni – némely

rendeletére miatt a III. részben, a születésszámot befolyásoló intézkedések között foglalkozunk részletesen.

A második világháborúban ismét szükség volt olyan jogszabályra, amely alkalmas a házasságkötések megkönnyítésére. Az 1939. évi II. törvény a honvédelemről, a kivételes hatalommal kapcsolatos 159.§-ában felhatalmazta a kormányt, hogy „általában a polgári jogi igazságszolgáltatás tekintetében a törvényhozás hatáskörébe tartozó kérdéseket rendelettel szabályozhat és a fennálló törvényektől eltérő rendelkezéseket is állapíthat meg.” Ennek alapján jött létre a 2.400/1942. M.E. számú rendelet a háború folytan ügyeik ellátásában akadályozott személyek házasságkötésének... megkönnyítéséről. Ez a jogszabály tartalmát tekintve majdnem azonos volt az első világháború hasonló rendelkezésével, de formailag jóval nagyobb és több követelményt (katonai parancsnokságnál való jegyzőkönyv felvétel stb.) támasztott. E rendelet végrehajtásáról a 22.000/1942. H.M. eln. 15. sz. és a 34.000/1942. I.M. sz. rendelet intézkedett.

II.

A házasság bírói felbontását ugyancsak az 1894. évi XXXI. törvény szabályozta. A törvény szerint a házasság csak akkor volt felbontható, ha a házassági viszony annyira fel van dúlva, hogy egyik vagy mindkét félre nézve a további életközösség elviselhetetlenné vált. E feltétel megállapítása tekintetében kétféle – abszolút és relatív – bontó okokat különböztettek meg.

I. Abszolút bontó ok bizonyítása esetén a bíró nem vizsgálhatta az életközösség további elviselhetetlenségét, hanem köteles volt a házasságot felbontani. Az abszolút bontó okokat a törvény 76–79.§-ai tartalmazták:

1. a) Házasságtörés. A bírói gyakorlat szerint csak közvetlenül bizonyított házasságtörés esetén alkalmazták e pontot, ha a felek között együttélés e miatt megszakadt.

b) Természet elleni fajtalanság. Ez alatt a nemi ösztön természetellenes kielégítését értették, a fajtalanság fogalmát a büntetőjoginál szélesebb körben határozva meg. (Pl. nők közötti fajtalanság.)

c) Új házasság kötése abban az esetben, ha valaki annak kötésekor tudta, hogy előző házassága még fennáll.

2. Hűtlen elhagyás, ha az szándékosan és jogos ok nélkül történt. Ennek alapján a házasság felbontását kérhette az, akit házastársa ily módon elhagyott és az életközösség visszaállítására kötelező bírói határozatnak határidő alatt igazolt ok nélkül nem tett eleget.

3. Élet ellen törés és testi épséget vagy egészséget veszélyeztető súlyos bántalmazás. Előbbihez a bírói gyakorlat szerint gyilkosság vagy szándékos emberölés kísérlete, utóbbihoz szándékosság és legalább 8 napig tartó sérülés vagy betegség volt szükséges.

4. Súlyos büntetésre elítélés. Súlyos büntetés alatt a törvény az 5 évi időtartamú, illetve annál súlyosabb fegyház- vagy börtönbüntetést értette. A büntett elkövetéséről tudomással bíró házastárs nem kérhette a házasság felbontását.

II. Relatív bontó okok fennforgása esetében a bíró mérlegelés alapján döntött a házasság felbontása ügyében. Az ilyen esetek ugyanis nem tették feltétlenül lehetővé a további életközösséget. A relatív bontó okok (80.§) a következők voltak:

1. Házastársi kötelezettségnek súlyos megsértése, az abszolút bontó okoknál felsorolt 1–3 eset kivételével. Ilyen ok volt például a tartás elmulasztása, vagy a debitum coniugale nem teljesítése.
2. A családhoz tartozó gyermeknek bűncselekmény elkövetésére vagy erkölcstelen életmódra bírása vagy bírasi kísérlete.
3. Erkölcstelen életmód megátalkodott módon való folytatása. Ilyen eset például a vadházasságban élés.
4. Öt évnél rövidebb tartamú fegyházra illetve börtönre ítélet, vagy nyereségvágyból elkövetett vétség miatti fogházra ítélet.

A relatív bontó okok fennállására nézve a bírói gyakorlat számos példát alakított ki.

Kibékítés céljából a házasság felbontása előtt a bíró rendszerint elrendelte a felek ágytól és asztaltól való külön élését. Ezt csak akkor lehetett mellőzni, ha a házastársak kibékülése egyáltalán nem volt remélhető. Az ilyen különélést 6–12 hónapra mondták ki. Rövidebb időre nem lehetett, hosszabb időre a felek egyező kérelme alapján lehetséges volt. Ez alatt az idő alatt a házastársak együttélésre nem voltak kötelezve.

A törvény ismerte még az úgynevezett „ágytól és asztaltól való elválás” intézményét. A házasság felbonthatóságának esetén bármely házaspár kérhette bontás helyett az ágytól és asztaltól való elválást.

A feldúlt házassági életközösségből való szabadulásra a törvény ezzel az intézkedésével azok számára kívánt lehetőséget adni, akik vallási előítéleteik miatt egyházuk rendelkezéseit szem előtt tartva, a házasság felbonthatatlanságának dogmáját fogadták el. A házassági törvénybe az egész intézmény a katolikus egyház kívánságára került be. A számszerű adatokból kitűnik, hogy a házasságfelbontást kérők ezzel a lehetőséggel nemigen éltek. Vagyonjogi következményeit tekintve az ágytól és asztaltól való elválás azonos volt a házasság felbontásával. Két évvel az ilyen természetű ítélet jogerőre emelkedése után bármely házaspár kérhette az ítélet átváltoztatását felbontó ítéletté. Az ágytól és asztaltól való elválást ritkán kérték, így a bíróság is ritkán alkalmazta. Az 1896. évi 62 esettől eltekintve 1897–1910 között évente egy-két esetben fordult elő ezen a szakaszon alapuló ítélet. 1914-ben három esetben alkalmazta a bíróság az ágytól és asztaltól való elválást. Ezután hosszabb ideig nem fordult elő a gazdasági perek statisztikájában ez a szakasz. 1931 és 1938 között ismét alkalmazták évente egy-két esetben. 1939-től kezdődően nincs tudomásunk alkalmazásáról. Az elmondottaknak megfelelően az ilyen természetű ítéletnek felbontó ítéletté változtatását ritkán kérték. 1896 és 1909 között évente egy-két eset szerepelt a statisztikai adatokban. Ezután évtizedekig nem került sor alkalmazására. Utoljára 1937-ben egy alkalommal szolgált ítélet alapjául.

Azt a házaspárt, akinek hibájából a házasságot felbontották, az ítélet vétkesnek nyilvánította, ez mindkét féllel megtörténhetett. A vétkesnek nyilvánítottat a felbontott ítélet házasságtörés esetén eltiltotta az azzal való házasságkötéstől, akivel a házasságtörést elkövette.

A bontó okok közül a házasság felbontásának alapjául leggyakrabban a törvény 77.§-ában foglalt hűtlen elhagyást jelölték meg. Ennek a szakasznak alapján indított perben a bíró előtt nem kellett ismertetni a házastársak közötti feldúlt családi viszonyt, el lehetett titkolni a valódi okot és csak a hűtlen elhagyás tényét kellett bizonyítani. Ez a törvényszakasz szolgált a megegyezéssel való válások fedezésére. A század elejétől kezdve hűtlen elhagyás alapján történt a házasságfelbontások 70–80%-a.

A másik gyakran, de az előbbinél jóval kisebb mértékben (15–30%) alkalmazott törvényhely a II.1–4. alatt idézett (80.§. a)–d) pontok), elsősorban annak a) pontja. A

többi szakaszokat igen ritkán alkalmazták a házassági bontóperekben. (Az összes eseteknek mintegy 1–2%-ában.)

Alábbiakban évenként áttekinthetjük, hogy az 1894. évi XXXI. törvény életbelépésétől 1945-ig a felbontott házasságokat mely törvényszakaszon alapján bontották fel.

1. A házasságfelbontások és válások számának alakulása a bírói ítélet alapjául szolgáló törvényszakok szerint¹

Number of marriage dissolutions and divorces by paragraphs serving as the basis of judgement

Év	Összes felbontott házasságok és válások száma	Ezek közül az ítélet az 1894. évi XXXI. tv.			Ebből a 104–105	A 77.	A 80
		77.	80.	egyéb		szakasz alapján felbontott házasságok aránya az összes százalékában	
		szakaszán alapult					
1894 ²	186	.	.	.	7	.	.
1895	395	.	.	.	62	.	.
1896	656	.	.	.	1	.	.
1897	1320	658	552	110	1	49,8	41,8
1898	1867	871	871	125	4	46,6	46,6
1899	2070	1089	911	70	1	52,6	44,0
1900	2461	1381	971	109	2	56,1	39,4
1901	2584	1533	968	83	2	59,3	37,4
1903	2843	1774	999	70	2	62,3	35,1
1904	3552	2296	1191	65	1	64,6	33,5
1905	3562	2404	1097	61	1	76,4	30,7
1906	3828	2618	1131	79	1	68,3	29,5
1907	7054	5111	1855	88	–	72,4	26,2
1908	6159	4385	1689	85	2	71,1	27,4
1909	6299	4663	1573	63	5	74,0	24,9
1910	6881	5155	1671	59	1	74,8	24,2
1911	7394	5604	1707	83	–	75,7	23,0
1912	8134	6135	1914	85	–	75,4	23,5
1913	7808	6063	1650	95	–	77,6	21,1
1914	6867	5313	1486	68	3	77,3	21,6
1915	2605	1756	819	30	–	67,4	31,4
1916	2323	1747	523	53	–	75,2	22,5
1917	2739	2002	702	35	–	73,0	25,6
1918
1919
1920
1921	6145	4889	1154	102	–	97,5	18,7
1922	7366	5665	1590	111	–	76,9	21,5
1923 ³	6869	5308	1510	51	–	77,2	21,9
1924	6059	4564	1465	34	–	75,3	24,1
1925	5688	4469	1187	32	–	87,5	20,8
1926	5796	4829	1029	39	–	81,5	17,7

folytatás

Év	Összes felbontott házasságok és válások száma	Ezek közül az ítélet az 1894. évi XXXI. tv.			Ebből a 104–105	A 77.	A 80
		77.	80.	egyéb		szakasz alapján felbontott házasságok aránya az összes százalékában	
		szakaszán alapult					
1927	5622	4503	980	39	–	80,0	17,4
1928	5562	4592	937	33	–	82,5	16,8
1929	5118	4064	1025	29	–	79,4	20,0
1930	5456	4382	1061	13	–	80,3	19,4
1931	4312	3213	1076	23	1	74,5	24,9
1932	4430	3259	1146	25	1	73,5	25,8
1933	4775	3457	1287	31	–	72,3	26,9
1934	5452	4005	1409	38	–	73,4	25,8
1935	5598	4181	1386	31	3	74,6	24,7
1936	5688	4245	1408	35	1	74,6	24,7
1937	5709	4268	1420	21	2	74,7	24,8
1938	5707	4201	1476	30	3	73,6	25,8
1939	5135	3636	1470	29	–	70,9	28,6
1940	5470	3997	1425	48	–	73,0	26,0
1941	6797	5037	1698	62	–	74,1	34,9
1942	6609	4962	1558	89	–	75,0	23,5
1943
1944

¹ A mindenkori terület alapján.

² Október 1-jétől kezdődően.

³ 107 ismeretlen szakaszon alapuló ítélet adatai nélkül.

Az 1896–1899 közötti években a bontóperekben hozott ítéletek száma szinte minden évben az előző évi duplájára emelkedett. A XX. század első éveiben 2500–3500 között állapodott meg a felbontott házasságok évi száma.

Az 1907. évi XVII. törvény, amely módosította a polgári perrendtartást, megszüntette a házassági perek eddig kötelező feljebbvitelét. Ennek hatására a felsőbb bíróságok által házassági perekben hozott ítéletek aránya 2 év alatt 60%-ról 4%-ra csökkent. Ugyanennek az intézkedésnek a hatása, hogy míg 1906-ben a házassági perek 34,4%-a, 1909-ben már 75%-a ért véget egy éven belül. A törvény hatását szemléltetően mutatja a felbontott házasságok számának alakulása is.

Az első világháborúig a házasságfelbontások évi száma 6–8000 között mozgott. 1915–1917-ben – nyilván a háború hatására – ez a szám mintegy 50–60%-kal csökkent. Az 1918–1920-as években történt válásokra, házasságfelbontásokra vonatkozóan sajnos nem állnak adatok rendelkezésünkre.

5.166/1919. M.E. számú rendelet a házasfelek közös megegyezése alapján felbontott házasságokról. A rendelet szerint a Tanácsköztársaság alatt felbontott házasságokat fennállónak kell tekinteni még akkor is, ha a bontás a házasfelek megegyezése alapján történt, kivéve, ha a házasság új házasságkötés következtében vagy egyéb okból megszűnt. A rendelet lehetőséget adott azoknak, akik házasságukat közös megegyezés alap-

ján bontották fel, s azóta különváltak éltek, hogy hat hónapon belül kölcsönös hűtlen elhagyás alapján kérhessék házasságuk felbontását.

Erre a rendelkezésre az adott okot, hogy a Tanácsköztársaság alatt a Forradalmi Kormányzótanács XLIX. számú rendelete (1919. május 20.), amely a folyamatban levő házassági ügyekre is kiterjedt, a házasság felbontásának kétféle lehetőségét ismerte el:

- a) Az ügynevezett megegyezéssel bontást, amikor mindkét házastárs erre irányult megegyező kérelme alapján a bíróság a házasságot jogerős végzéssel tárgyalás nélkül azonnal felbontotta, és
- b) a házassági kötelék meg nem fellebbezhető bírói ítélettel való megszüntetését a házasság egyikének akarata ellenére abban az esetben, ha a bíróság „a házaspár egyéniségének és életviszonyainak gondos figyelembevételével oly körülményeket állapít meg, amelyek miatt az életközösség további folytatását a házaspár nem lehet többé köteletségévé tenni.” Utóbbi szakasz csak akkor alkalmazható, ha a bontást kérő fél házastárs nem tartózkodott külföldön vagy megszállott területen.

E rendelet „szabaddá tette az utat a gyakran nem a házaspár szabad, őszinte vonzalmán alapján létrejött házasságok felszámolására, a háborús évek alatt különösképpen szétzilálódott házassági kapcsolatoknak a kötelékek felbontása útján való rendezésére”.²

Az előbb említett bontó okok el nem ismerése, valamint az 1918–1921 között kötött sok házasság, amelyek egy része elhamarkodottan történt, egyaránt hozzájárult ahhoz, hogy az 1921–1924. években majdnem annyi volt a bontások száma, mint a háborút megelőző években az akkori Magyarország területén. Ez azt jelenti, hogy az 1000 lakosra jutó felbontott házasságok aránya mintegy kétszeresére növekedett. Ez a magas – a 20-as évek közepén 5500–6000 között megállapodó – szám több állami és társadalmi szervet, statisztikusokat, szociográfusokat arra indított, hogy kiadványokban, előadásokon hívják fel az illetékes szervek figyelmét a házasságfelbontások növekvő számára. Az egyik legjelentősebb ilyen értekezletet a Magyar Statisztikai Társaság tartotta 1927. február 14-én és 17-én.³ Az a társadalmi megmozdulás, amely ezekben az években a házasságok felbontása ellen kifejezésre jutott, újabb jogszabályok meghozatalához vezetett.

1930. évi XXXIV. törvény a törvénykezés egyszerűsítéséről. (Életbe léptette a 49.000/1930. I.M. számú rendelet 1931. január 1-jén.) A törvény egyes szakaszai megszigorított alakiságokkal próbáltak akadályokat állítani a házasságok felbontása elé. A bíróság megtámadó, bontó és válóperekben „a székhelyén lakó ügyvédek közül házasságvédőt rendel ki, aki az ügyésznek a házasság fenntartása érdekében tények és bizonyítékok kinyomozásában segítségére van”. (55.§.) Az ügyész már a házassági törvény és a polgári perrendtartás értelmében is fel volt jogosítva, hogy a házasság fenntartása érdekében tényeket és bizonyítékokat hozzon fel, ugyancsak joga volt a hozandó határozatokra nézve indítványt tenni és a határozatok ellen fellebbezést tenni. Ezzel a joggal az ügyész a gyakorlatban azonban szinte sohasem élt.

1931–1933 között a válások számának átmeneti csökkenése részben fenti jogszabály hatásával magyarázható. A másik ok azonban a gazdasági válság volt, amely megnehezítette az anyagi áldozatokkal járó peres eljárást.

² A Magyar Tanácsköztársaság jogalkotása. Bp. 1959. 292 oldal.

³ Az elválások és az öngyilkosságok okai és leküzdésüknek eszközei. Debrecen. 1927. 97 oldal.

A fentebb már említett 1941. évi XV. törvény szerint „házassági bontóperben a házasság felbontását nem akadályozza az, hogy a bontó ok keletkezése után a vétkes fél elmebetegségbe esett”. Erre az addigi jogszabályok szerint nem volt lehetőség. Az új rendelkezés a házasságkötést megelőző kötelező orvosi vizsgálat bevezetésével kapcsolatban jött létre.

Érdekesség kedvéért megemlítjük, hogy a vizsgált időszak alatt a felbontott házasságok számától függetlenül a visszautasított bontóperesetek száma alig változott. A bírósági ítékezés tehát nem gyakorolt lényeges hatást a házasságok felbontására.

III.

A születések számát befolyásoló intézkedéseket a következő csoportokban tárgyaljuk:

- a) Általános intézkedések
- b) Családi pótlék
- c) Adókedvezmények
- d) Országos Nép- és Családvédelmi Alap
- e) Házasodási kölcsön
- f) Szülés, anya- és csecsemővédelem
- g) Vetélés és fogamzásgátlás
- h) Vegyes intézkedések

a) A születések számát befolyásoló és elsősorban a születéscsökkenés terjedésének megakadályozását maga elé célul kitűző mozgalom Magyarországon először a XX. század elején indult meg. Ebben a mozgalomban az egykétől elsősorban veszélyeztetett dunántúli megyék jártak az élen. Somogy megye például már 1907-ben közgyűlési határozattal kérte a kormánytól a népes családok tagjainak előnyben – elsősorban adókedvezményben – való részesítését. A javaslat az örökösödési jog megváltoztatását is célul tűzte ki és a véderőtörvény olyan módosítását indítványozta, hogy ne az elsőszülött, hanem a harmadszülött fiú legyen mentes a katonai szolgálat alól.

Az első világháború éveiben a születések száma igen nagymértékben csökkent. A háború után (1919–1921 között) átmeneti emelkedés következett be a születésszám alakulásában, ez azonban a háború előtti szintet nem érte el. 1922-től kezdve a születések száma mind jobban és jobban csökkent. Ennek következményeként a társadalom figyelme a születéscsökkenés okai felé fordult és vizsgálni kezdték a születésszám emelésének módjait.

A Népjóléti és Munkügyi Minisztérium kezdeményezésére 1926. októberében Országos Társadalompolitikai Értekezletet hívtak össze. Az értekezleten elhangzott népesedéspolitikai javaslatot a kormány elé terjesztették. A javaslat többek közt a következőket kívánta bevezetni:

1. A sokgyermekes családok jutalmazása és minden téren előnyben való részesítése,
2. adózás a gyermekek száma szerint fordított progresszivitással,
3. a 30 éven felüli agglagények, a gyermektelen és az egy-két gyermekes házaspárok megadóztatása,

4. az örökösödési jog megváltoztatása oly módon, hogy a teljes vagyon csak három, vagy ennél több gyermek esetében öröklődjék, két gyermek a vagyon kétharmadát, egy pedig csak az egyharmadát örökölhessen,
5. a családi pótlék rendszer kiépítése és annak a tényleges gyermeknevelési költségekhez való igazítása.

A javaslatra vonatkozóan 1927-ben kormánynyilatkozat jelent meg, amely majdnem mindenben egyetértett az abban foglaltakkal. Jogsabályokra, intézkedésekre azonban csak évek múlva került sor.

Ezekben az években a parlamentben is több beszéd hangzott el, amelyek a születéscsökkenés okaival és az ellenük hozandó intézkedésekkel foglalkoztak. *Huszár Kálmán* a nemzetiségi kérdéskörből, a magyar nacionalizmusból kiindulva fejtegette a születéscsökkenések várható következményeit és tett javaslatot a hozandó intézkedésekre nézve. *Kenéz Béla* ezeken túlmenően *Oswald Spengler* „Untergang des Abendlandes” című művét idézve a fehér faj kihalásának képét festegette.

Az 1930-as években folytatódott a születéscsökkenés elleni társadalmi mozgalom, amelynek élén az 1909-ben alakult Magyar Családvédelmi Szövetség járt. A szövetség egyik kiadványában⁴ a következőképpen csoportosítja a születéscsökkenés leküzdésére alkalmazható intézkedéseket:

- I. Szociális családvédelmi intézkedések. (Családi fizetésrendszer, aggregényadó, sokgyermekesek anyagi támogatása és elönyeik törvényes rögzítése, ipari és mezőgazdasági családbiztosítás és családi munkabérendezés, földbirtokreform, lakáspolitikai.)
- II. Születéscsökkenést megelőző intézkedések. (Urbanizációs népáramlás feltartóztatása, sokgyermekesek letelepítése az egykés vidékekre, fogamzást gátló szerek forgalomba hozatalának korlátozása, a művi vetélés bűncselekményének hatékony üldözése, a prostitúció és a szexuális bűncselekmények elleni hatósági küzdelem.)
- III. Születés fokozására ösztökélő intézkedések. (Egykés községektől hatósági kedvezmények megvonása, az örökösödési jog megváltoztatása, belső telepítés, házasodási kölcsön akció.)

A kiadvány részletesen ismerteti az egyes intézkedések meghozatala esetén várható eredményeket és arra a megállapításra jut, hogy azok közül a legeredményesebb hatást az örökösödési jog – fentebb már idézett módon való – megváltoztatásával lehetne elérni. Felveti még a kiadvány nemzeti Családvédelmi Alap létrehozásának szükségességét.

A születési arányszámnak az 1930-as években tovább folytatódó csökkenése következtében 1935. augusztus 29-én maga *Horthy Miklós* foglalkozott a születéscsökkenés elleni küzdelemmel. Beszédében, amelyet az egykés vidék központjában, a Baranya megyei Harkány községben mondott el, az anyák megbecsülésének kérdésével és a romboló egykés irányzat kihatásaival foglalkozott. Hangzatos beszéde hatásának fokozására a következő, nem konkrétan megfogalmazott nyilatkozatot tette: „a kormány programjába vette azokat az intézkedéseket, amelyek a népesség megfelelő szaporodása érdekében az azt akadályozó káros irányzatok leküzdésére ma megvalósíthatók.”

⁴ *Doros Gábor*: Családvédelem. Küzdelem a születéscsökkenés ellen. Bp. 1938. 160 oldal.

1937-ben a belügyminiszter az egyke elleni küzdelem érdekében szükséges hatósági intézkedésekre, valamint a népesedési kérdésekre, a születéskorlátozásra, a magzatelhajtás elleni küzdelemre kiterjedő feladatkörrel miniszteri biztosokat nevezett ki. (179.058/1937/VII. B.M.)

b) A családi pótlék intézménye az első világháború előtt jelent meg Magyarországon.

1912. évi XXXV. törvény. Bevezette a közalkalmazottak – gyermekek után járó – családi pótlékát, de a pótlékban részesíthető gyermekek számát háromban szabta meg. Háromnál több gyermek esetén ugyanaz az összeg járt, mint három gyermek esetén.

1917. évi IX. törvény. Kiterjesztette a családi pótlékot az összes gyermekekre.

6.700/1918. M.E. sz. rendelet. Bevezette a feleség után járó családi pótlékot.

8.900/1920. M.E. sz. rendelet. Kiterjesztette a családi pótlékra való igényjogosultságot a nyugdíjas állami tisztviselőkre és egyéb alkalmazottakra is. (Vö.: 1921. évi XIII. tv.)

1921. évi XLVI. törvény. A honvédség, a rendőrség és a csendőrség tényleges szolgálatban álló tagjainak és nyugdíjasainak családi pótlékra való jogosultságát állapította meg.

5.000/1924. M.E. számú rendelet és 7.000/1925. M.E. számú rendelet. Az addig előzetes negyedévi részletekben esedékes családi pótlékot előzetes havi részletekben esedékes illetménnyé változtatták át.

5.600/1924. M.E. számú rendelet. A tényleges közszolgálati alkalmazottak lakáspénzét magasabb mértékben állapította meg azoknak, akik legalább 3 családtag után kapnak családi pótlékot.

3.000/1932. M.E. számú rendelet. Az illetményekkel és nyugdíjakkal együtt a családi pótlékot is csökkentette.

1937. évi XII. törvény. A többgyermekes alkalmazottak családi pótlékát a harmadik és a harmón felüli gyermekek után 50%-kal emelte.

1938. évi XXXVI. törvény. Az iparban (kereskedelemben), valamint a bányászatban és kohászatban alkalmazott munkások gyermeknevelési pótlékáról intézkedett.

1938. évi XXXVIII. törvény. Valamennyi gyermek és a feleség után járó családi pótlék összegét 50, illetve 100%-kal emelte fel.

4.000/1941. M.E. számú rendelet. Felemelte a harmadik gyermek és a feleség után járó családi pótlék összegét.

8.500/1941. M.E. számú rendelet. A közszolgálati alkalmazottak illetményeiről, a nyugdíjasok, özvegyek és árvák ellátási díjairól intézkedett. A családi pótlékról is tartalmazott egyes rendelkezéseket.

6.500/1942. M.E. számú rendelet. A családi pótlék összegét a gyermekek száma után progresszíven számított összegben állapította meg, egyben felemelte a gyermekek és a feleség után járó családi pótlék összegét.

c) A sokgyermekes családok részére adókedvezményeket biztosító jogszabállyal szintén már az első világháború előtt találkozunk.

1909. évi X. törvény. Az adótételnek – ha az adóköteles jövedelem 8 000 koronánál kisebb volt – két vagy három családtag esetén egy fokozattal, négy vagy több családtag esetén két fokozattal való mérséklését rendelte el.

1927. évi V. törvény. Módosította, illetve csökkentette az adókedvezmény mértékét. A mérséklést – 6000 pengőnél kisebb jövedelem esetén – 3–5 családtagnál egy, 6–7 családtagnál három fokozatban határozta meg.

1929. évi XXIII. törvény. Az egynél több gyermekes adófizetők adómentes jövedelmének összegét (1000 pengő) progresszív módon emelte. A második és harmadik után 100–100, a negyedik, ötödik és hatodik gyermek után 200–200, s minden további gyermek után 300 pengővel emelkedett az adómentes összeg. – Aki nem fizetett jövedelemadót, annak négynél több gyermek esetén az egyéb állami egyenes adóit mérsékeltek.

2.600/1933. M.E. számú rendelet. A kis adóalapú többgyermekes adófizetőknek a földadó, a házadó és az általános kereseti adó összegéből az ötödik gyermektől kezdve egyenként 5–5 százalékos adómérséklést biztosít.

123.800/1939. P.M. számú rendelet. A kislakások építésére járó 40 évi rendkívüli adómentességet ahhoz a feltételhez köti, hogy az építető város a kislakásokat elsősorban többgyermekesek részére adja bérbé.

1940. évi XXII. törvény. Évi 12 000 pengőt meg nem haladó tiszta jövedelem esetén a jövedelem adóalapján az első és második gyerek után 200–200, a harmadik és negyedik gyerek után 300–300, és minden további gyerek után 500 pengő levonását rendelte el. – A jövedelemadó mértéke 3.000 pengős tiszta jövedelem esetében a következő volt:

30 éves, nőtlen adózó	58,75	P
Gyermektelen, családós	53,25	P
Egygyermekes családós	50,50	P
Kétgyermekes családós	45,-	P
Háromgyermekes családós	24,-	P
Négygyermekes családós	18,-	P
Ötgyermekes családós	8,-	P
Hatgyermekes családós	nincs adó	

Aki jövedelemadót nem fizetett, annak földadójából, házadójából és általános kereseti adójából, valamint az azok útján járó állami, törvényhatósági és községi adókból az első és második gyermek után 5–5, a harmadik és negyedik gyermek után 7–7, és minden további gyermek után 10%-ot töröltek. Öt gyermek esetén tehát 34%-os adókedvezményben részesült a család.

A törvény adókedvezményt biztosított azoknak a háztulajdonosoknak is, akiknek házában többgyermekes családok laktak, illetve házukat kizárólag ilyen népes családoknak adták ki.

d) Az Országos Nép- és Családvédelmi Alapot (ONCSA) az 1940. évi XXIII. törvény hozta létre. A jogszabály szerint szociális és családvédelmi célokra létesült alapot a belügyminiszter kezelte. A törvény szerint az alap célja: „a leginkább támogatásra szoruló néprétegek gazdasági, erkölcsi és szellemi felemelése útján az életviszonyok javítása és a társadalmi kiegyenlítődés elősegítése, továbbá a népesség szaporodásának előmozdítása”.

Az Alap feladatait részletesen a következőkben határozta meg a törvény: „*a)* a sokgyermekes családok intézményes támogatása, *b)* gondoskodás a gyermekvédelem feladatainak ellátásáról, *c)* a megélhetésükben veszélyeztetett – főként mezőgazdasággal

foglalkozó – családok boldogulásának szerves megalapozása, házhoz juttatás, kedvezőbb gazdasági viszonyok közé telepítés, vagy egyéb gazdasági megsegítés útján, *d*) kellő anyagi feltételekkel nem rendelkező, arra érdemes családok részére az anyagi eszközök biztosítása avégből, hogy az állam vagy más közület gazdaságpolitikai tevékenységének részesei lehessenek”.

Az Alap rendes bevételeit az állami illetékekből befolyó bevétel 27%-a, a jövedelemadó, a társulati adó, a tantieme-adó, s az általános kereseti adó fizetésére kötelezett személyekre kivetett nép- és családvédelmi pótdadók képezték. Az alap a nyújtott juttatások visszatérítését a törvény szerint pénzben, munkában vagy természetben igényelhetette.

Az ONCSÁ-val kapcsolatos jogszabályok:

200/1941. B.M. számú rendelet az ONCSÁ-val kapcsolatos feladatok ellátásáról a törvényhatóságokban.

5.080/1943.M.E. számú rendelet az ONCSÁ-t az állami közadókból megillető javadalmazásról.

480/1944.M.E. számú rendelet az ONCSÁ-val kapcsolatos szakszolgálat ellátásáról.

Az ONCSA feladatainak ellátására külön szervezetet létesítettek:

7.000/1940. M.E. számú rendelet az Országos Szociális Felügyelőség létrehozásáról.

3.500/1941. M.E. számú rendelet. Létrehozta a vármegyékben és városokban a közjóléti szövetkezeteket.

528.707/1942. B.M. számú rendelet. Úgynevezett nép- és családvédelmi munkaközösségeket szervezett.

e) A házassági kölcsönről az 1941. évi XV. törvény 5.§-a rendelkezik, amely szerint az Országos Nép- és Családvédelmi Alapból – a költségvetésben erre a célra rendelkezésre bocsátott összeg erejéig – házasságkötés alkalmából kölcsönt lehet adni az arra szoruló egészséges fiataloknak. „A kölcsön előfeltétele olyan tisztiorvosi bizonyítvány, amely bizonyítja, hogy a házasságkötés sem a házasulók, sem születendő gyermekek egészsége szempontjából nem esik kifogás alá.” A jogszabály szerint „a kölcsön engedélyezésénél egyedül egészségvédelmi és ivadékvédelmi szempontok irányadók”.

1.100/1941. B.M. számú rendelet. Szabályozza a házassági kölcsön részletes feltételeit, törlesztésének módjait és idejét. A házasságból született gyermekek után a kölcsön részleges, illetve a negyedik gyerek születésekor teljes elengedését teszi lehetővé.

541.000/1944. B.M. számú rendelet a házassági kölcsön engedélyezésének újabb szabályozásáról. A jogszabály meghatározza, hogy a házassági kölcsönt csak bútorra, felszerelési tárgyra, az önálló megélhetés megalapozására lehet folyósítani. A rendelet 32 évig terjedhető időben szabja meg a kölcsön visszafizetésének idejét. A kölcsönben részesülés előfeltétele egyrészt az, hogy a házasulók együttes jövedelme havi 500 pengő alatt legyen, és a szülők vagyona, illetve jövedelme gyermekek kiházasítását ne tegye lehetővé, másrészt az, hogy „a házasulók gümőkorbán, nemi bajban, illetve átöröklődőbetegségben nem szenvednek, erkölcsi és nemzeti szempontból kifogás alá nem esnek és házasságkötésük idejében 32. életévüket még nem töltik be”.

Kimondja a jogszabály, hogy „előnyben kell részesíteni a mezőgazdasági népességhez tartozó házasulókat, valamint azokat, akik sokgyermekes családból származnak” A rendelet elengedi a kölcsön visszafizetését akkor is, ha a férj hősi halált hal. Az új jogszabály hatályon kívül helyezi az 1.100/1941. B.M. számú rendeletet.

f) A szüléssel, az anya- és csecsemővédelemmel kapcsolatos rendelkezések a következők voltak:

Az iparban és a kereskedelemben foglalkoztatott nőt az 1884. évi XVII. törvény, az 1928. évi V. törvény, illetve az 1928. évi XXVII. törvénybe iktatott egyezmény alapján hatósági orvos igazolására szülés előtt 6 héttel, vagy koraszülés veszélye esetén a munka alól fel kell menteni, szülés után pedig 6 hétig, illetőleg a terhesség vagy a szülés következtében beállott betegség esetében további 4 héten át nem lehet foglalkoztatni. Ez alatt az idő alatt a munkaviszonyt csak azonnal elbocsátásra indokul szolgáló jogalapon lehetett megszüntetni. A munka szünetelése idejére azonban munkabér csak külön kikötés alapján járt a szülő nő részére. Szoptató nőnek napi munka közben legalább két részletben szoptatásra egyórás szünet járt. (Ld. még: 150.443/1930. K.M. sz. rendelet.)

1927. évi XXI. törvény a betegségi és baleseti biztosítás kötelezővé tételéről (OTI). A jogszabály szülés esetén, a társadalombiztosítás keretében a biztosított nőt a következő segélyekben részesíti: 1. szükséges szülészeti segédkezésben és gyógykezelésben; 2. terhességi segélyben a terhesség utolsó 6 hetére; 3. gyermekágyi segélyben a szülés napjától kezdve 6 héten át; 4. szoptatási segélyben a gyermekágyi segély megszüntetését követő 12 héten át azokat a biztosított nőket, akik gyermeküket maguk szoptatják.

Ikerszülés esetében a szoptatási segély többszörösen járt. Terhességi és gyermekágyi segély helyett az igényjogosultat saját beleegyezésével anyaoththonban is el lehetett helyezni. Ha biztosított nő a gyermekágyi segélyre meghatározott időtartamon túl betegség miatt keresésképtelen lett, szoptatási segély mellett táppénzre is jogosult volt. A táppénz 50%-os volt.

Az OTI-hoz hasonlóan gondoskodott a Magánalkalmazottak Biztosító Intézete (MABI), az Országos Tisztviselői Betegsegélyezési Alap (OTBA), az Országos Ipari és Bányászati Családpénztár stb. is biztosítottjainak ellátásáról.

43.000/1929. N.M. számú rendelet. Új szülészeti rendtartás, mely az élveszületések és általában a népmozgalom hatásosabb ellenőrzését szolgálta. A magzatelhajtás terén előforduló visszaélések üldözésére miniszteri bizottságot állított fel.

6.000/1931. M.E. számú rendelet. A közkórházban szülő nők és szülőtteik ápolását illetően a gyermekágyi fekvés befejezéséig fizetési kedvezményt vezetett be.

A gyermekvédelemmel az 1898. évi XXI. törvény, az 1901. évi VIII. és XXI. törvény, az 1/1903. B.M. sz. rendelet és a 2000/1925. N.M. sz. rendelet foglalkozott.

Az Országos Stefánia Szövetség, amely az első világháború elején alakult meg, anya- és csecsemővédelmi feladatokat látott el. A 135.840/1917. B.M. sz. rendelettel (amely megszervezte a védőnői intézményt is), állami feladatnak nyilvánított anya- és csecsemővédelem ellátásával a 39.088/1917. B.M. sz. rendelet az Országos Stefánia Szövetséget bízta meg. A közigazgatási szervek és a Szövetség kapcsolatait számos rendelet szabályozta. Fennállása alatt a Szövetség számos közegészségügyi létesítményt hozott létre és általában sokat tett az egészségügyi viszonyok javításáért. 1937-ben a Stefánia Szövetség 319 védőintézetet, 14 anyaothont, 50 bölcsődét és napközi otthont, 21 szülőintézetet, 4 csecsemő- és gyermekkórházat tartott fenn.⁵ A Szövetség állandóan szorgalmazta a terhességek kötelező bejelentését is. A 730/1940. B.M. számú rendelet az anya- és csecsemővédelmet vidéken az 1934-től kezdve kiépült általános egészség-

⁵ Darányi Gyula: Közegészségtan. I. Bp. 1939. 148. oldal.

védelmi (ún. zöldkeresztes) szolgálat feladatává tette. Budapesten az Országos Stefánia Szövetségből alakult Országos Egészségvédelmi Szövetség gondoskodott erről.

g) A születéscsökkenéssel kapcsolatosan meg kell emlékeznünk a fogamzásgátlást és a művi vetélést szabályozó rendelkezésekről is.

50.981/1901. B.M. sz. rendelet. Tiltja a női termékenység meggátolására szolgáló vegyi szerek forgalomba hozatalát, és orvosi vényhez köti a kémiai óvszerek kiszolgáltatását.

A gumióvszerek és a pesszáriumok kereskedelmi forgalma azonban szabad volt. A születéscsökkenés elleni kiadványok és beszédek majdnem mindegyike felemelte szavát a szabadforgalmi óvszerek nagymérvű reklámozása ellen és javaslatokat tettek ezek forgalomba hozatalának korlátozására.

A művi abortuszok elkövetőinek és résztvevőinek büntetéséről a Btk. (1878. évi V. törvény) 285–286. §-ai rendelkeztek ugyan, de a születéscsökkenés ellen küzdők megállapításai szerint az elkövetők kinyomozására és felderítésére szolgáló akciók elégtelenek voltak. Valamennyi ezt tárgyaló beszéd vagy kiadvány megegyezik abban, hogy e cselekmények elkövetőit hatékonyabban kell üldözni.

Az általános helyzet valóban az volt, hogy számos orvos és bába, sőt vidéken sok kuruzsló asszony végzett titokban magzatelhajtást. A már idézett Családvédelem című kiadványban olvashatjuk, hogy „az egykés magyar vidékek a különböző rendű és rangú angyalcsinálók főfészke és valóságos aranybányája lett”, miután az ilyen területeken működő orvosok egy része a magzatelhajtást tekintette fő kereseti forrásának. Ugyancsak a családvédelemben olvashatjuk, hogy az egyik városban „20 szülésznő közül magzatelhajtás miatt 7 volt büntetve, és a falvakban is csak úgy hemzsegnek a tiltott műveletekből élő bábák.”⁶

h) A vizsgált időszak alatt a népesedéspolitikával kapcsolatos egyik leglényegesebb büntetőjogi jogszabály az 1944. évi V. törvény a családba fogadásról és a tartásról való gondoskodás előmozdítása tárgyában. A törvény kimondja, hogy „két évig terjedhető fogházzal büntetendő, aki ... az általa teherbejuttatott nőt a terhesség és szülés idejére az elvállalt vagy a bírói határozat vagy annak hiányában a jogszabály alapján járó támogatásban nem részesíti, ha mulasztásával a nőt súlyos nélkülözésnek teszi ki, avagy a magzat illetőleg az újszülött életét vagy egészségét súlyosan veszélyezteti”. (A törvény életbeléptetése az 50.676/1944. I.M. sz. rendelettel történt 1944. augusztus 1-jén.)

A választójogi rendelkezések (1925. évi XXVI. törvény, 1938. évi XIX. törvény) a három és több gyermekes anyák választójogát az általános női választójogtól eltérően szabályozták.

A katonai szolgálattal kapcsolatban a házasságkötési rendelkezéseknél már idézett véderőtörvények, majd a honvédelemről szóló törvény is kedvezményben részesítették a családfenntartókat és a többgyermekes családokat.

A telepítéssel, a földhöz és házhelyhez juttatással, a kishaszonbérletek alakításával foglalkozó jogszabályok számos kedvezményt biztosítottak a többgyermekes családoknak.

A 2000/1937. M.E. sz. rendelet a földhöz és házhelyhez juttatott tartozásait illetően mérsékelt szolgáltatást ír elő a kettőnél több gyermekes juttatottaknak. – Az 1936.

⁶ I.m.: 98–99. oldal

évi XXVII. törvény a legalább háromgyermekes személyeknek birtokszerzési előnyt biztosít. Ugyanez a törvény kimondja, hogy az olyan birtokszerzőt, akinek legalább három gyermeke van, kamatmérsékléssel és a haszonbér összegének alacsonyabb megállapításával is támogatni kell. Az 1940. évi IV. törvény szerzési és fizetési kedvezményt biztosít az olyan birtokszerzőknek, akiknek legalább három életben lévő gyermekük van. E törvény szerint családi otthon alapításának céljára átengedésre lehetett kötelezni a tulajdonost, „kis- vagy nagyközségben levő olyan belterjes lakóháza tekintetében is, amely egy évet meghaladó időn át lakatlan amiatt, mert a tulajdonos kellő számú ivadék hiányában benépesíteni nem tudja, feltéve, hogy azon a vidéken egyes házaknak elnéptelenedett családok által üresen hagyása közérdekből kifogás alá esik és a lakatlan házaknak sokgyermekes családokkal való benépesítése közérdekből szükséges.” (Részletesen szabályozza a 99.000/1941. F.M. sz. rendelet.)

Az ONCSA házhoz juttatási akciója során adott kölcsönökből a négy és több gyermekes családoknak tartozásaik egy részét elengedték. Gyermekkedvezmény címén az egy évnél idősebb, de 18 évnél fiatalabb negyedik, ötödik és hatodik „ellátatlan” gyerekek után 10-10%, azonfelül gyermekenként 15%, összesen legfeljebb 70% elengedése volt lehetséges.

A sokgyermekes családok előnyben részesítése más intézkedésekben – így a mezőgazdaság fejlesztési alap terhére nyújtott kedvezmények engedélyezése során (1942. évi XVI. törvény), a kislakásos telepeken alkalmazott lakásbérleti rendszerben stb. – is kifejezésre jutott.

A nagyszámú és sokféle intézkedés ellenére sem tudta a kormányzat kívánt célját – a születések számának emelkedését – elérni, sőt a születések száma az 1930-as évek végéig mind jobban és jobban csökkent.

IV.

A halálozásra vonatkozóan nincsenek és nem is lehetnek olyan közvetlen népese-
déspolitikai jogszabályok, mint pl. a házasságkötés vagy a válás esetében. Ebben a csoportban elsősorban olyan egészségügyi intézkedéseket sorolhatunk fel, amelyek közvetett úton hatottak a halálozási arányszám alakulására. Ilyenek pl. a közegészség-
ügy javítását szolgáló, vagy az egyes fertőző betegségek elleni védekezést elrendelő jogszabályok. Ezeken kívül itt kell megemlíteni a holtak nyilvántartási eljárásra irányuló jogszabályokat is.

a) Általános közegészségügyi intézkedések

Az egész vizsgált korszakra vonatkozó átfogó közegészségügyi jogszabály az 1876. évi XIV. törvény, majd az 1908. évi XXXVIII. törvény a közegészségügy rendezéséről.

1936. évi IX. törvény a hatósági orvosi szolgálatról és a közegészségügyi törvények egyéb rendelkezéseinek módosításáról.

1940. évi VI. törvény (lex veneris) a gümőkór és a nemi betegségek elleni védekezésről, valamint a közegészségügyi törvények egyes rendelkezéseinek módosításáról. A jogszabály bevezeti a betegek jelentkezési és kezeltetési kötelezettségét és szükség esetén kényszerkezelést tesz lehetővé. A törvény végrehajtási utasítása a 888/1940. B.M. sz. rendelet.

1942. évi XII. törvény a városi orvosokról, a községi orvosokról és a körorvosokról, valamint egyes közegészségügyi rendeletek módosításáról és kiegészítéséről.

b) A népbetegségekkel kapcsolatos intézkedések

Az egészségügy javítását célzó intézkedések közül igen lényegesek a tüdőbaj és a nemi betegségek továbbterjedése ellen – az 1940. évi VI. törvény létrejöttét megelőzően – hozott jogszabályok is.

A kezelhetőségüket elhanyagoló vérbajos betegek kórházi kényszergyógyításáról már a 83.874/1902. B.M. sz. rendelet intézkedett.

A múlt század végén kezdődtek meg a tuberkulózis elleni hatósági intézkedések, a tüdőbeteg-gondozó intézetek létesítése. A múlt század végétől 1945-ig több, mint 30 különböző rendelet jelent meg a tuberkulózis elleni védekezéssel kapcsolatban.

1928-ban a 86.357/1928. N.M.M. számú rendelettel kezdődött meg a beteggondozók szervezése. Az intézetek szervezeti szabályzatát a 258.000/1934. B.M. számú rendelet tartalmazza.

A szegény sorsú nemi betegek ingyenes kórházi ápolásáról a 6.000/1931. M.E. számú rendelet, a szegény sorsú gümőkörös betegek ápolásáról pedig a 263.140/1938. B.M. számú rendelet intézkedett.

c) A fertőző betegségekkel kapcsolatos intézkedések

A fertőző betegségek bejelentési kötelezettségét és a himlő elleni kötelező védőoltást a már idézett 1876. évi XIV. törvény előírta.

246.600/1937. B.M. számú rendelet. Bevezette a diftéria elleni kötelező védőoltást és kimondta, hogy minden gyermeket élete második évében diftéria elleni védőoltásban kell részesíteni, hat éves korában pedig újra kell oldani.

42.036/1885. B.M. számú rendelet. Meghatározta a katonai és polgári hatóságoknak járványos betegségek fellépése esetén követendő eljárását. A nem kötelezően védőoltásos fertőző betegségek ellen számos egyéb hatósági intézkedés történt. Igen lényeges ezek közül az Országos Közegészségügyi Intézet létrehozása az 1925. évi XXXI. törvénnyel. Az Intézet 1927. júliusában kezdte meg működését. Az egyes fertőző betegségek elleni védekezésre szinte évenként miniszteri rendeletek hívták fel a hatóságok figyelmét.

36.500/1930. N.M.M. számú rendelet. A főváros kivételével újjászervezte a fertőző betegségek kötelező bejelentésének rendszerét. A rendelet szerint 26 fertőző betegség esett bejelentési és 14 kijelentési kötelezettség alá. A 45.000/1930. N.M.M. számú rendelet külön elrendelte a gyermekági láz bejelentését is. Budapesten a 177.270/1934. szám alatt a polgármester által kiadott eljárási szabályzat tartalmazta a fertőző betegségek fellépése esetén követendő hatósági eljárást. A 6.405/1914. B.M. számú körrendelet és a 36.500/1930. N.M.M. számú rendelet értelmében azoknak a közegészségügyi hatóságoknak, amelyek területén fertőző betegség lépett fel, értesíteniük kellett a szomszédos törvényhatóságokat, hogy azok kellően fel tudjanak készülni a járvány elhárítására.

A 6.000/1931. M.E. számú rendelet és a végrehajtására kiadott 1.300/1932. N.M.M. számú rendelet lehetővé teszi a fertőző betegségekben szenvedők ingyenes kórházi kezelését.

d) A holtak nyilvántással kapcsolatos jogszabályok

A holtak nyilvántás általános szabályait a bírói gyakorlat által elfogadott Magánjogi Törvénykönyv javaslata és a polgári perrendtartás (1911. évi I. törvény) tartalmazta.

A holtak nyilvántásnak az anyakönyvvezetővel való közléséről és az anyakönyvbe bejegyzéséről az 1894. évi XXXIII. törvény 74.§-a, a 80.000/1906. B.M. számú utasítás az anyakönyvek vezetéséről és a 21.000/1906. I.M. számú rendelet intézkedett. A holtak nyilvántásnak a házasság szempontjából való hatásáról a házassági törvényben vannak rendelkezések.

Az első világháború alatt eltűnt személyek holtak nyilvántása nem az általános, hanem külön jogszabályok alapján történt:

28.000/1919. I.M. számú rendelet a háborúban eltűntek holtak nyilvántásáról. A rendelet az 1914. július 24.–1917. január 1. között eltűntekről intézkedett. Módosította a 27.613/1920. I.M. számú és a 63.848/1922. I.M. számú rendelet. Hatályát az 1920. január 1-jéig, illetve az 1921. július 27-ig eltűntekre vonatkozóan a 30.000/1922. I.M. számú és a 44.200/1925. I.M. számú rendelet terjesztette ki. Utóbbi hatályon kívül helyezte a 27.613/1920. I.M. számú rendeletet is.

Az orvostudomány és az általános közegészségügyi fejlődés eredményeképpen a halálozási arányszám, amely a századfordulón még 25 ezrelék felett volt, az 1930-as évek végre 15 ezrelék alá csökkent. A népmozgalomnak ezen az egy területén az adatok – a két világháború pusztító hatásától eltekintve – szinte állandó javulást mutatnak.

V.

A vándormozgalommal kapcsolatos legfontosabb rendelkezések a következők:

1879. évi L. törvény a magyar állampolgárság megszerzéséről és elvesztéséről. Ezt kiegészítette és módosította az 1939. évi XIII. törvény.

1886. évi IV. törvény a tömegesen visszatelepülők honosításáról.

1886. évi XXII. törvény a községi illetőségről.

1903. évi VI. törvény az útlevelügyről. Végrehajtási utasítása a 70.000/1904. B.M. számú rendelet, amelyet a 198.171/1922. B.M. számú rendelet módosított.

1909. évi II. törvény a kivándorlásról. Végrehajtási utasítása az 57.000/1909. B.M. számú rendelet.

A visszahonosítással kapcsolatban az első világháborút követő békeszerződés folytán több új rendelkezésre volt szükség. Ezek alapjául a trianoni békeszerződést becikelyező 1921. évi XXXIII. törvény 61–64. §-ai szolgáltak.

6.500/1921. M.E. számú rendelet a trianoni békeszerződésben foglalt állampolgársági rendelkezéseknek ismertetéséről és végrehajtásáról.

69.500/1921. B.M. számú rendelet. Utasítás a 6.500/1921. M.E. számú rendelethez. Ezt kiegészítette a 167.335/1922. B.M. számú rendelet. A 12.551/1926. B.M. számú

körrendelet az 1922. évi XVII. törvény 24.§-ra alapított visszahonosítási kérelmek tárgyalásának egyszerűsítése és gyorsítása tárgyában intézkedett.

A kivándorlással kapcsolatban egyébként számos bizalmas természetű belügyminiszteri leirat is készült azokhoz a törvényhatóságokhoz, amelyek területén a kivándorlók száma túlzottan emelkedett. Ezek a leiratok, amelyek megszigorították a kivándorlási engedélyek kiadását, szintén befolyást gyakoroltak a vándormozgalomra.

A második világháborút megelőző években, illetve annak első éveiben történt területmódosítások az állampolgársággal kapcsolatos új rendelkezéseket is maguk után vonták. Ilyen természetű intézkedéseket tartalmaztak az 1938. évi XXXIV. törvény, az 1939. évi VI. törvény, az 1940. évi XVI. törvény és az 1941. évi XX. törvény.

A felsorolt jogszabályok természetesen nem minden esetben befolyásolták a népmozgalmi folyamatokat. A változókat elemezve nem minden esetben találunk olyan jogszabályt, amely azok kialakulásához vezethetett. Azoknál az eseteknél, amelyeknél ilyen befolyást gyakorló jogszabályt találunk ugyan, szintén nem lehet mechanikusan a változást a jogszabály hatásával magyarázni. Minden esetben feltétlenül meg kell vizsgálni az egyéb (gazdasági, társadalmi, politikai stb.) tényezőket is, amelyek hatást gyakorolhatnak a jelenség kialakulására és csak ezek figyelembevételével értékelhetjük helyesen a rendelkezésünkre álló adatokat.

Anélkül, hogy részleteibe menően elemezni kívánnánk a tárgyalt korszak népmozgalmi adatait, összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a felsorolt intézkedések jóformán semmi eredményt nem tudtak elérni. A házasságkötések és a születések trendje alapvetően csökkent, a válásoké emelkedett. A halálozási arányszám javulása pedig elsősorban nem a magyarországi intézkedések hatására, hanem nemzetközi jelenségként következett be. Mindez alátámasztja azt a megállapításunkat, hogy a jogszabályok csak akkor képesek kellő hatást gyakorolni a népmozgalmi folyamatokra, ha az egyéb, elsősorban gazdasági feltételek is ezeknek az intézkedéseknek az érvényesülését segítik.

Tárgyszó:

Népesedéspolitika
Jogi szabályozás

POPULATION POLICY MEASURES BEFORE 1945